

מבוא

סוגיה זו באה כנספח ל'שחיטת יצר הרע', שם הוזכר הביטוי 'לפי רכותו ורוחניותו'¹. הביטוי 'רוך' קשור למידת החסד. נראה מקור שהרב מסביר זאת:

חסד וגבורה

רחץ בחמין ולא נשטף בצונן, דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן. שני כחות מתאחדים בבנינו החומרי והרוחני של האדם, כח הפועל, שעל ידו האדם מוכן להרויח דברים חדשים, כחות חדשים לעומת הישנים, וחומרים חדשים תחת אותם שכבר אינם צולחים למלאכתם, וכח השומר, האוצר את אשר כבר הרויח. לעשות את מלאכת ההרוחה ראוי שהאדם יהיה יותר מוכן לשינויים לרכות ולהתפעלות, אמנם לענין השמירה, צריך האדם להיות מוכשר ביותר למצב של קשיות החומר, וכן הדבר נוהג במדות ובתכונות הנפש. הרחיצה בחמין מרככת את הגוף, ומכשירתו להיות נפעל ביותר מכח החיים הרודה בו, וטוב הדבר מאד לתועלת חלופי החומרים וחדוש הכוחות. אבל עם זה צריך האדם לאצור בקרבו את כח השמירה, שלא להיות יותר מהמידה עלול לרכות ולחילופים, על כן צריך הוא לשיטוף צונן.

והוא דומה להכשר כח הפועל שנמצא על ברזל בהכנסתו באש, שאז יוצלח לעשות ממנו כלי מעשה מתוקן, אבל כדי לשמור את אשר נעשה בסיוע האש, מועיל כח שהוא לגמרי הפכי, והוא ההכנסה למים, שאז אותו הצביון המתוקן הנעשה על ידי האש, מקבל את תפקידו באופן נאמן וקיים. וכזה אין להתפלא, כשנמצא כוחות הפכיים ושונים משתמשים בחיים להפקת תכלית אחת חביבה וכללית, כי הכל עולם למקום אחד ונתנו מרועה אחד.²

הפשט כאן די ברור, יש לנו אפשרות להביא דברים חדשים ולהשתנות, ויש לנו אפשרות לשמר את הקיים. תכונת ההתחדשות היא 'חסד' ותכונת השמירה היא 'גבורה'.

¹ פנקס יג, כג.

² עין איה, שבת, פרק ג, ז.

חסד

מהו בעצם חסד? כשמדברים על חסד עולה לנו ציור נוצרי לפיו העולם בנוי על חסד, רחמים ואהבה; כלומר, בעצם אנשים רעים, עושים שטויות וחוטאים, וכפרתם תבוא על ידי חסד. לפי הסבר זה, 'גמילות חסד' היא עזרה לאדם מסכן או עני לצאת מחולשה שהוא נמצא בה. אבל אפשר להסביר את החסד במובן חיובי, חסד פירושו תכונה שרוצה להוסיף כל הזמן. כלומר, החסד עצמו הוא התוכן של היצירה האלוקית, העזרה לאדם מסכן או עני לצאת מהחולשה שהוא נמצא בה, יכולה להיות פרי של החסד, ביטוי חיצוני.

להקב"ה בתור יוצר, יש שתי תכונות ביצירה, חסד וגבורה. החסד הוא התוכן של היצירה האלוקית, ומלבד התוכן של היצירה יש גם את המקוריות והאותנטיות שלה. המקוריות היא המקום של היצירה – המרחב, הגובה והאיכות שלה – היא אותנטית ונובעת מהגאונות של היוצר. התוכן של היצירה הוא מה שהיוצר רוצה ליצור, התוכן של כל מה שנאמר כאן. אלו שני דברים שונים.

ה'חכמה' נקראת חסד. מה הקשר בין חכמה לחסד? כפי שהסברנו החסד הוא נתינת תוכן, הארת החושך שבמציאות; החכמה היא המהות של החסד, היא האמת שנאמרת. ממילא המשמעות של החסד היא שיש כאן יצירה אלוקית, והיצירה הזו נאמרת; חלק מהאמירה שלה הוא לעזור לאחר ולרומם בני אדם, אבל היא לא מתחילה בזה, ב'לגמול חסד', ב'להטיב', אלא בכך שיש כאן תוכן שרוצה למלא את הריק.

החסד הכי גדול הוא בתכנים, להאיר למישהו את החושך שהוא נמצא בו. ההגדרה של המושג חסד היא מציאות שמוארת ומתווספת. ממילא גם העזרה לאדם עני מקבלת את מקומה, מכיוון שהאדם העני הוא סוג של ריק והעזרה לו היא נתינת תוכן,³ מכיוון שבעצם כל החולשות, הספק וחוסר ההצלחה של בני אדם מכך שיש ריק והעדר. החסד הוא המציאות שנאמרת, ככל שהיא תאמר בהארה יותר גבוהה, בגודל ובשפע יותר גדולים, בנביעה יותר גדולה אז גם לא יהיו עניים בעולם, לא יהיו נעבעכים, לא יהיו מסכנים ולא יהיה חושך, כי כל אלו נובעים מההעדר של המציאות. המציאות כולה היא חסד אלוקי, אבל לא בגלל שאנו מסכנים, אלא התוכן של היצירה נקרא חסד, רצון להטיב, רצון להופיע.

³ עיין עולת ראיה א, עמ' לג, 'ובחסדך תגדיל עלי'.

גבורה

מלבד התוכן, יש גם את המקום, הגבורה שומרת על המקוריות של המקום. היא מה שמתרחש כאן, היא עצם ההשגה^{4,5}. כך למשל אצל עוקבן בר נחמיה⁶ הגבורה היא חוסר היכולת לסבול דברים קטנים וחולשות, בגלל שהוא כל הזמן מחפש את הנאמנות למקוריות של המציאות.

הגבורה משמשת גם כמלחמה, 'איזהו גיבור הכובש את יצרו'. למה הגיבור כובש את יצרו? זו איננה מלחמה חיצונית (שגם היא גבורה), זוהי מלחמה של האדם ביחס לעצמו, לא לתת לנמיכות שלו להרוס אותו. הוא כובש את יצרו כיוון שהוא לא רוצה ש'המקום' יתקטן ויהיה מושפע, לכן הוא שומר את האצילות והמקוריות שלו. אבל הגבורה לא מתחילה בזה, היא מתחילה עוד לפני שיש מלחמות, לפני שיש אויבים וחולשות – הגבורה היא המקוריות. רק בגלל שיש מקוריות, אדם גם ילחם בחולשות שלו ובמי שרוצה לשעבד אותו מבחוץ. כך גם החסד, החסד קיים עוד לפני שיש נעבעכים, החסד הוא הרצון לומר את מה שיש לומר והוא מופיע במקומות שחסרים את האמירה הזו.

העדר והופעה

לשתי התכונות האלו יש בחינה של העדר ובחינה של הופעה. ההעדר של החסד הוא מצב של התכנסות בתוך עצמו, התבודדות. בגלל שהוא תוכן ולתוכן תמיד יש תנועה למקור, לפשטות, למהות של מה שנאמר (ולא להופעה כלפי חוץ, להתפרטות). כלומר, החסד הוא מה שנאמר, למה שנאמר יש תוכן, ולתוכן יש מהות; המהות של התוכן היא פשטות, אור אין סוף. מהנקודה הפשוטה הוא הולך ומתפרט; כשהוא מופיע, הוא מופיע בצורה של ריבוי אין סופי של פרטים ופרטי פרטים. ואז הוא מתהפך, והוא מסוגל לדבר ללא גבולות – הוא הופך לרצון להטיב בלא גבול. קצת דומה למשה, שבתחילה היה 'כבד פה וכבד לשון', וכשהוא הגיע לגבול הארץ וראה צורך לדבר, הוא לא הפסיק לדבר – ספר דברים, ספר שלם שמשה מדבר. אלו שני הצדדים של אותו מטבע, הוא יכול להיות כנוס בתוך הפשטות והעצמיות, וכשהוא מתפשט הוא מתפשט ללא גבולות. החסד הוא רצון לתת ולתת ללא הגבלה, והוא בא דווקא מתוך הנקודה הבסיסית של הפשטות.

⁴ עיין אגרות רביה א, אגרת מה (עמ' נד). שם הרב מדבר על אמונה ונבואה. האמונה היא הכניסה פנימה להשיג את החכמה, היא עצם ההשגה. [א.ש.ל.]

⁵ אפשר גם לקרוא לה, 'כלי', 'שפה', או 'חומר טוב', בלעדיו התוכן חסר צורה ומשמעות. [א.ש.ל.]

⁶ עין איה, שבת, פרק ה, פג.

גם לגבורה יש תכונה דומה, היא יכולה להופיע כהעדר או כסוג של הופעה.⁷ כאשר היא מופיעה כהתכנסות, היא מחזקת מאוד את ההתבודדות של החסד. אבל בשונה מההתכנסות של החסד שהיא נטייה לפשטות ולעצמיות, ההתכנסות של הגבורה היא נטייה להסתיר את הכל ולא לתת לשום דבר לצאת אל הפועל. זהו כלי מאוד קנאי שרוצה לשמור על המקוריות של היצירה,⁸ ששום תוכן לא יגלוש למקומות זרים, שלא תשלוט בו עיני זרה, לכן הכל צריך להיות צנוע, מוסתר ומקורי. האפשרות השניה היא שהגבורה תחזק את הרצון של החסד להופיע, ואז היא תופיע בתור כוח מפעלי גדול.

הם יכולים להופיע בכמה בחינות, הכל תלוי במינון. החסד לבד, יוצר תנועה לעצמיות ולפשטות, בגלל שהוא התוכן שנאמר, והתוכן הוא עצמי ופשוט. הגבורה לבד, היא חושך, כיוון שהיא כמו חומר היולי, אין בו שום דבר. כשמאיר בחסד אפילו קצת גבורה, הוא ייהפך לפטפטן, הוא ייקח את כל העצמיות שלו ויתגלה החוצה בנביעה ללא גבולות. אותה פשטות ועצמיות פתאום נשפכת החוצה.⁹ כשיש בגבורה קצת חסד, היא תהיה כמו נשמות של תוהו, תכונות פראיות, כוח מפעל עצום שאין לו חסד. כשהגבורה מקבלת את המקום הנכון שלה בתוך החסד, החסד שופע והגבורה שבתוכו עוזרת לו לעשות זאת בצורה נכונה, להתאפק; 'איזהו גיבור הכובש את יצרו', הוא כובש את השפע הגדול שיש בתוכו, ולא משפיע בלי כלים ובלי מקום שיכול להכיל אותו בצורה נכונה. וכשהחסד מקבל את המקום הנכון שלו בתוך הגבורה, במקום להיות כוח פראי, היא נהפכת להיות משהו מתון.

לאור ההסבר הזה נקרא את הפסקה שראינו:

כוח פועל

שני כחות מתאחדים בבנינו החומרי והרוחני של האדם: כח הפועל, שעל ידו האדם מוכן להרויח דברים חדשים, כחות חדשים לעומת הישנים,

⁷ היא עלולה להופיע גם כחידלון מוחלט, החידלון נובע מכך שהיא בסך הכל מקום, אם אין למקום שום תוכן, הוא חסר משמעות. (לפעמים גם כלי ללא תוכן יכול להיות כלי יפה ולשמש כתכשיט, אבל בדרך כלל אין טעם לכלי שאין בו תוכן). לתוכן כן יהיה טעם אפילו ללא כלי, זו תהיה תכונה מכונסת של פשטות, ואילו כלי, אם אין לו מה להכיל הוא מתרוקן ממשמעות. אבל אם כבר יש לה תוכן, היא יכולה להופיע בשתי צורות, כהתכנסות או כהופעה.

⁸ כמו ה-'י' הכפופה – נאמן כפוף' (עין איה שבת, יב, כ), יש לה 'הכנעה ושפלות. הכוונה שאין לה 'אני', ודווקא התכונה הזו יכולה, ביחד עם הפשטות של החסד, יכולה לגרום הסתרה גמורה.

⁹ זה קשור להוצאת זרע לבטלה, שמשמעותה שפיכה ללא שום מטרה. כך גם ברכה לבטלה, (עין עולת ראייה א, עמ לא).

וחומרים חדשים תחת אותם שכבר אינם צולחים למלאכתם. וכח השומר, האוצר את אשר כבר הרויח.

איזה כוח הוא 'כוח הפועל שמוכן להרויח דברים חדשים' ? הרצון 'להרויח כוחות חדשים' הוא החסד – הרצון להופיע עוד ועוד דברים חדשים לעומת הישנים. מצד שני 'כוח הפועל', הוא כוח של הגבורה – הגבורה היא מה שגורם ושמניע לפעולה. ההסבר הוא, שזו גבורה שמתלווה להחסד, הגבורה נותנת לו את היכולת לממש ולהוציא את הדברים אל הפועל. תנועה יכולה לבוא רק מגבורה שמתלווה לחסד ומלהיבה אותו. בתוך החסד יש גם גבורה, זהו מושג שנקרא 'הגבורות של החסד'. זהו הכוח הפועל.

כוח שומר

הכוח השני הוא 'כוח השומר, האוצר את אשר כבר הרויח'. הכוח השומר הוא הגבורה עצמה, היא מופיעה כצניעות. לגבורה מאוד חשוב הסדר והמבנה, כמו בית, יש קירות ותקרה, הכל מוגדר וגבול. אפשר לתאר בזה הרבה מימדים, כמו קירות פנימיים, קירות חיצוניים, זוויות ותבניות – הכל מובנה, מסודר ומוגדר היטב. אותו דבר 'איזהו גיבור הכובש את יצרו', הוא מכניס כל דבר למקום הנכון שלו. כך גם אומר ריה"ל¹⁰, 'החסיד הוא המושל'. הגבורה היא כוח השלטון, הכוח להעמיד כל דבר על מקומו.

זהו התיאור של הרב כאן: כשהחסד מתוקן הוא באמת רוצה להתחדש – הקב"ה מחדש את הבריאות כל הזמן, נביעה קבועה, 'חדשים לבקרים רבה אמונתך'. כוח המפעל וההגדרה, באים מהגבורה שיש בתוך החסד. הכוח השני שבא לשמר, הוא הגבורה כשהיא מתוקנת ומתונה – היא בית, היא בונה גבולות וגדרים, ובעצם מכניסה הכל לסדרים ותהליכים.

ריכוך

לעשות את מלאכת ההרוחה ראוי שהאדם יהיה יותר מוכן לשינויים לרכות ולהתפעלות. אמנם לענין השמירה, צריך האדם להיות מוכשר ביותר למצב של קשיות החומר. וכן הדבר נוהג במדות ובתכונות הנפש.

רכות היא חסד. בשביל להשתכלל עוד ועוד, צריך רכות. רכות הכוונה, רצון לשמוע דברים חדשים ולא להיות קשוב רק למה שיש בתוכו. היא מכילה בתוכה גם גבורה ('התפעלות'), אבל היא בעיקרה תכונה של חסד.

השמירה היא גבורה. כלי חזק שידע לשמור את הדברים.

¹⁰ כוזרי, שער שלישי, ה.

הרחיצה בחמין מרככת את הגוף, ומכשירתו להיות נפעל ביותר מכת החיים הרודה בו, וטוב הדבר מאד לתועלת **חלופי החומרים** וחדוש הכוחות. אבל עם זה צריך האדם לאצור בקרבו את כח השמירה, שלא להיות יותר מהמידה עלול לרכות ולחילופים, על כן צריך הוא לשיטוף צונן.

הרחיצה בחמין היא הרצון להשתנות, לרכך. **הגוף הוא כלי**, על ידי הרחיצה בחמין, אנו מכינים את הגוף לקבל את החסד. אם רוצים להשפיע תוכן חדש, צריך שהכלי יהיה מסוגל לקבל אותו. **הרחיצה בחמין מרככת את הגוף** והופכת אותו להיות נפעל, שיהיה מסוגל להשתנות ביחד עם התוכן. הכלי שהיה צריך להיות קשוח ולקבל תכנים מוגדרים, נעשה רך כדי שיוכל לקבל תכנים חדשים. 'כוח החיים הרודה בו', הוא התוכן של החסד שאמור להיכנס לכלי; הוא שופע, וצריך לרכך את הכלי שיהיה מסוגל לקבל אותו. אפשר לומר שהרחיצה בחמין היא 'החסדים של הגבורה', היא מאפשרת להכניס חסד לגבורה.

חילופי החומרים

מהו היסוד שמאפשר את חילוף החומרים? בעולת ראייה הרב מסביר¹¹ שישנם שני יסודות במזון שלנו, 'מוצק' ו'נוזל'. המוצק (לחם) הוא ההלכה, הוא דבר מוגבל ומוגדר. והנוזל (מים, שמן) הוא האגדה, היא מאפשרת את **חילוף החומרים**. הנושא הוא הפסוק, 'יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם'; יש 'בית' ממנו מגיע 'דשן', אוכל מוצק; ויש 'נחל' שהוא נותן לנו את ה'משקה'. הבית קשור לגבורה, (כפי שהסברנו שהוא נותן את הגבולות והמקום); והנחל שייך לחסד, הוא חיים שנובעים. יוצא שהאגדה היא הנוזל, שעושה חילוף חומרים, ומביא חומרים חדשים. אבל יכול להיות שהכוונה לא לחסד לבד, אלא **לחסד של הגבורה**. בתוך הכלי יש חילוף חומרים.

רפואה

מה עושה את הכלי קשיח כל כך? החטאים, ובעיקר השגגות. כפי שהסברנו (ב'שחיטת יצר הרע'), השגגה היא מאוד קשיחה וקשה מאוד להשתחרר ממנה, כמעט בלתי אפשרי. שגגה היא טעות, לא חייבים עליה לא כרת ולא דיני נפשות; אבל מבחינה פנימית, ביחס לאמת האלוקית המוחלטת, היא דבר נורא ואיום. זה שהעבד מושפל ופגוע, כך מנהגו של עולם, אבל ברור שהקב"ה לא ברא את העולם בשביל שבני אדם יהיו עבדים למישהו אחר,

¹¹ עולת ראייה א' עמ' כ, ('יריון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם').

יהיו מושפלים, ירצחו ויעונו. היהודים בגלות יכלו להיות צדיקים ומתמידים, אבל קיימת תופעה שנקראת 'על סף בית המדרש'¹², יש משהו שבית המדרש הזה לא יכול להכיל. גאולה לא יכולה לסבול את התופעה הזו. זו הכוונה שהגוף קשיח, הוא קשיח כי יש כאן חטא, אבל לא רק במובן של אנשים מלאי תאוות ויצרים, אלא בעיקר חטא של שגגה, זו תופעה נוקשה מאוד, מבחינה מסוימת יותר נוקשה מחטא של פשע.

עכשיו כשאנו באים לשנות את הקשיחות הזו, אנו צריכים משהו שיהיה מסוגל לפרק את החומרים ולבנות אותם מחדש. את זה הרב מסביר במאמר 'עבודת אלוהים'¹³, בדור של גאולה צריך את האגדה, שהיא מחליפה את החומרים. כי צריך להחליף את כל המערכת.

הדבר הזה נקרא רפואה לדור¹⁴, רפואה לא באה ממדרגת התורה הרגילה. מדרגת התורה הרגילה היא בית המדרש, היא נקראת 'כרם', זו השיטה של רבי יהודה בר עילאי. אבל יש 'מחצדי חקלא', הם אלו שעסוקים בשדה עצמו. השדה עצמו מסובך מאוד, יש בו ריח בוגדים, ריח של זוהמה גדולה. אלו מחלות שבני אדם לא יודעים שהם חולים בהן, שגגה. זו רפואה מאוד עמוקה, שבאה מהאגדה.¹⁵

אז הבעיה הייתה שבעצם לא נכנסים לבית המדרש; הרפואה היא לשנות את בית המדרש. היה ניתן לשנות את בית המדרש בצורה שתהרוס אותו. לכך בא כוח השמירה שמשמר את הגבולות של הדבר. צריך לחבר בין הישן לחדש¹⁶, 'חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך'.

¹² כדוגמת 'על סף בית המדרש' ו'המתמיד' של ביאליק. אלו שירים שמבטאים את הריחוק של בית המדרש מהחיים, זוהי תופעה שהגאולה לא יכול לסבול מכיוון שבגאולה יש צורך לשוב אל החיים. [א.ש.ל.]

¹³ (עקבי הצאן, עמ' קמג-קמד). שם הרב כותב שהבעיה בדור של גאולה היא הצמא ולא הרעב: "משען לחם אלו הלכות, ומשען מים אלו אגדות". העם צמא הוא מאוד למים. יסודות ההלכות הנם גם כן האגדות... כח החיים והתחלפות החומרים לדרכי הגידול והצמיחה, להעמיד הגופים והכוחות התלויים בהם על מכונם, בא תמיד רק ממצב הלח, ועל ידי מצב הלח; המצב היבש הוא אוצר בקרבו את החומר המוכן למעשה, אבל רק המצב הלח יגיעהו לתעודתו, על ידי הפעולות הכימיות והשפעת החיים. האגדה המאגדת את הפעולות, ההרגשים והמושכלות, את הפרט ואת הכלל, היא תחלק שלל, היא תתן לכל חלק מחלקי האומה, לכל דור ודור את מחסוריו מאוצר הכלל – אוצר חיים.

... הרעב גדול בארץ, "לא רעב ללחם, ולא צמא למים, כי אם לשמע את דברי ה', ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא" (עמוס ח). העילוף איננו בא מצד הרעב; ההרגשה באה שאמנם רעב יש, אמנם חסר מזון מבריא ומעודד מורגש בדברים היבשים שהם עיקר הבנין המוחשי, התלמוד המעשי והקיום... אבל 'לא ימצאו', כי אין המקור של הרעב עומד ברעב עצמו כי אם בצמאון בני ובנות הדור הצעיר, הם מעולפי צמא – משען מים חסר להם, להחיות את הרגש והדעה, שהתעורר בקרבם לתחיה, ממקור החיים.

¹⁴ אורות התשובה, פרק ד, י; אגרות ראיא ב, עמ' קכג-קכד.

¹⁵ עיין, שיחה לפורים – 'מחצדי חקלא'; 'שיחה ללג בעומר – תשע"ג'.

¹⁶ כלומר, בין בית המדרש הישן, לרוח החדש. [א.ש.ל.]

הדעת

והוא דומה להכשר כח הפועל שנמצא על ברזל בהכנסתו באש, שאז יוצלח לעשות ממנו כלי מעשה מתוקן, אבל כדי לשמור את אשר נעשה בסיוע האש, מועיל כח שהוא לגמרי הפכי, והוא ההכנסה למים, שאז אותו הצביון המתוקן הנעשה על ידי האש, מקבל את תפקידו באופן נאמן וקיים. וכזה אין להתפלא, כשנמצא כוחות הפכיים ושונים משתמשים בחיים להפקת תכלית אחת חביבה וכללית, כי הכל עולם למקום אחד ונתנו מרועה אחד.

יש כאן 'אש' שהיא מחממת ו'מים' שמצננים – זו הדעת. הדעת היא חסד, כמו מים, אבל היא גם נקראת אש¹⁷ – היא חסד עם המון גבורה. אפשר להגיד שהיא המים החמים שפועלים את חילוף החומרים ומרככים את האישות. יש לדעת יכולת לשנות את האדם – מה שאדם יודע, זה הוא. אחר כך צריך לצנן אותה, ואז היא ההלכה.

כך כתוב גם על רשב"י שנכנס למערה בפעם השניה ל"ב חודש, כמו דין הרשעים בגיהנום. הרב כותב שהוא החזיר את הכלי לכבשן, ובכך ריכך אותו ויצר אותו מחדש.¹⁸

סיום (שיחטת יצר הרע)

את כל זה הבאנו בשביל להסביר מהי 'רכות'. יצא לנו שהרוך הוא סוג של חסד עצום ששופע ללא גבולות. לאור זאת ניתן להתבונן שוב בדברי הרב על רבי עקיבא:

לפי רכות ורוחניותו היה צריך לבסס חומרי כזה, כדי שיוכל להתחזק בדרך מיצוע שלא להתפשט לגמרי מחומריותו.¹⁹

לרבי עקיבא הייתה 'רכות', הכוונה שהוא היה כל כך רחב אופקים, כל כך דמות חיובית שלא היה לו אחיזה במציאות. בשביל שתהיה לו אחיזה במציאות הוא היה צריך רגלים, 'בסיס חומרי'. בעולם הזה לא עומדים עם הראש, עומדים עם הרגליים. הרגלים הם ממדים גסים של תאוות ויצרים²⁰, אצל הרב התאוה לא מסתירה את הקב"ה, אלא היא זו שמאפשרת לאדם להיות בעולם הזה, לעבוד את ה', וכשצריך גם לעשות עבירה לשמה. הרגליים הם גבורה²¹, זו גבורה שמשתמשת המון ביצר.

¹⁷ אורות, אורות התחיה, פרק לה.

¹⁸ עין איה שבת, פרק שני, רעד.

¹⁹ פנקס יג, כג.

²⁰ עין איה שבת, פרק ראשון, כ. (עין 'שחיטת יצר הרע ג' עמ' 4-3).

²¹ זו אותה תכונה שתיארנו מקודם, חיפוש של שייכות לתופעה. [א.ש.ל.]